

Урок № 7-8

Дата: 28.09.2021

Тема: Історично-духовні аспекти розвитку світової культури

Мета: охарактеризувати історично-духовні аспекти розвитку світової культури; розвивати аналітичне мислення, професійні навички, пам'ять, мислення; виховувати інтерес до спеціальності.

Хід уроку:

Питання про виникнення людини хвилює людство здавна. У XIX ст. склалося два погляди на дану проблему: релігійний і близькі до нього (наприклад, життя занесене на Землю інопланетянами), суть яких в тому, що життя і людина є неземного походження, та еволюційний, який, виходячи із сучасних наукових знань, пояснює виникнення людини поступовим розвитком і ускладненням форм матерії. Перший погляд не вимагає доказів, а приймається, як правило, на віру. Ми будемо виходити з другого погляду.

В еволюційній теорії на сьогоднішній день аксіомою є твердження, що людина — це підсумок космічної, біологічної та культурної еволюції. Всесвіт виник приблизно 20 млрд років тому в результаті Великого вибуху, згідно з уявленнями сучасної космології, і життя людства залежить від організації космосу, від процесів, які протікають у ньому.

Близько 3 — 4 млрд років тому в результаті космічної еволюції створились сприятливі умови для виникнення життя. Дальший розвиток життя хоч і залежав, безперечно, від космічної еволюції, та більшою мірою визначався еволюцією біологічною: 3,5 — 4 млрд років тому починається процес антропосоціогенезу. Матеріально-енергетичний вплив ближнього космосу як частини Всесвіту і протікання на Землі процесу антропосоціогенезу здійснювалися по двох каналах: через зміну неорганічної природи (клімату, ландшафтів тощо) і че-рез зміну органічної природи (мутації, природний добір). Залежність зміни клімату, ландшафтів і біологічних процесів, що відбуваються на Землі, від характеру й ступеня сонячної активності доведені багатьма вченими. Зокрема, радянський вчений А.Л. Чижевський ще в 30-ті роки переконливо довів, що періодичні й епізодичні коливання магніт-ного поля Сонця безпосередньо впливають на нервову систему, особливо на центр блукаючого нерва, що регулює серцеву діяльність.

Наука нагромадила великий матеріал про вплив космічних факторів на еволюцію живих істот, людини. Наприклад, періодична зміна магнітних полюсів Землі приводить до послаблення електромагніт-ного поля, що захищає біосферу від космічної радіації. У результаті різко зростала іонізуюча радіація космічного походження, що при-найні вдвое збільшувало частоту мутацій в зародкових клітинах гомінід. Геолог Г.Н. Матюшин робить спробу довести збіг часу магнітних інверсій з часом змін фізичної будови людини. Найбільш відчувають космічну радіацію в процесі цих коливань екваторіальні області Африки. Багато дослідників вважають південно-східну Африку праобразом людства,

Вітчизняні вчені підтримують гіпотезу, згідно з якою австралопітек як новий біологічний вид — попередник людини — виник в результаті мутацій людиноподібних мавп (горил, шимпанзе, орангутангів) під впливом зміни радіаційної обстановки. Справа в тому, що 4—3 млн років тому у південно-східній Африці починається активний рух земної кори, землетруси, вихід на поверхню землі магми, уранових руд, що також сприяло підвищенню радіаційного фону та зміні генофонду людиноподібних мавп (вищі мавпи — 48 хромосом, австралопітек — 46 хромосом). Італійським генетиком Бруно Кіареллі висловлена гіпотеза про злиття у далекого предка людини двох пар хромосом, в результаті чого "змініли" саме ті, які визначають розвиток мозку і нервової системи.

Як наслідок мутації виникли мавпи-потвори, що мали спрямлений хребет, слабке волосяне покриття, досить розвинений мозок (450 г) і пересувалися на двох ногах — вони були названі австралопітеками. Таким чином перехід до прямоходіння відбувався близько 4 млн років тому без допомоги знарядь праці. Навпаки, прямоходіння сприяло тому, що австралопітек все частіше використовував природні знаряддя праці (палицю, каміння) для захисту від хижаків і полювання. Це положення є нині загальноприйнятим у світовій науці. Щоправда, прямоходіння і появу австралопітека багато зарубіжних вчених пояснюють не стільки факторами, пов'язаними з космічною еволюцією (хоча й не заперечують їх), скільки факторами біологічної еволюції.

Що ж відрізняє передлюдину (австралопітека) від людини? Відко-ли можна говорити про людське суспільство, що формується? У чому його відмінність від зграї? Можна таким критерієм вважати використання і навіть виготовлення знарядь праці, чи тільки становлення мислення, волі, мови означає зародження суспільства?

Сучасні дослідники показали, що людиноподібні мавпи здатні використовувати знаряддя праці. Первісна виробнича діяльність ієнурала в рефлекторній формі у австралопітеків (зробити край каменя гострішим або в окремих випадках навіть надати йому зручнішу форму). Виготовлення знарядь праці окремими індивідами епізодично зустрічалось і у Ното павші, і все ж навіть їх більшість антропологів не вважає людьми, бо вони не мали стандартизованих знарядь праці. У стандартизованому знарядді праці втілена ідея, ка виходить за межі не лише кожного індивідуального моменту, але й кожного окремого індивіда, зайнятого конкретним відтворенням цього знаряддя. Одним словом, це поняття соціальне. Відтворити зразок — значить знати його, а це знання зберігається і передається суспільством.

Поява стандартизованого знаряддя пов'язується з початком становлення мислення, волі, мови, отже — з початком становлення суспільства. Стандартизовані знаряддя праці з'являються 1 млн років тому у Ното егесіз (пітекантропів), і їх безперечно відносять вже до людей, хоча поки ще не готових, а таких, що формуються. Процес становлення людини і суспільства завершився 40—35 тис. років тому.

Культурна еволюція — це еволюція поведінки і здібностей люди-ни. Щоб зрозуміти специфіку розвитку людства, оцінити його можливості, необхідно злагодити особливості як біологічної, так і культурної еволюції.

Біологічна еволюція, будучи саморозвитком органічних форм — що визнається нині більшістю вчених, ґрунтуючись на мутаційній мінливості, на боротьбі за існування і на природному доборі. Біологічна наступність при цьому забезпечується майже повною незмінністю спадкових ознак (генетичною пам'яттю) біологічних видів. Тільки мутація приносить зміни в генетичну інформацію, оскільки є єдиним джерелом нових організмів у біосфері. Природний добір закріплює лише ті зміни, які збільшують здатність живої істоти до здобування їжі, самозахисту, розмноження, тобто спрямовані на підвищення її шансів на виживання, пристосування до життя.

Біологічна еволюція людини — також результат мутацій, що виявилися у зміні діяльності центральної нервової системи, розвитку мозку. В основі біологічної еволюції лежить зміна інформації, а не організмів як таких.

Культурна еволюція багато в чому схожа на біологічну — інформація передається наступним поколінням, але не через розмноження з допомогою ДНК, а шляхом наслідування, навчання і оволодіння знаннями і навичками.

Еволюція культурна пов'язана із здатністю зберігати всю нагро-маджену інформацію і передавати її наступному поколінню.

Культурна еволюція не залежить повністю від випадковості — людина здатна активно шукати нову інформацію, свідомо обираючи напрямок своїх пошуків. Вона може також одержати її шляхом роздумів, відкриваючи нові факти, взаємозв'язки, форми поведінки методом дедукції. У культурній еволюції для усунення шкідливої інформації не потрібна загибель індивідів. Людина здатна свідомо від неї відмовитись. У біологічній еволюції нові властивості можуть набуватись лише ціною втрати колишніх. Наприклад, мутація, завдяки якій у птаха з'являється дзьоб, може позбавити його здібності розколювати зерна або вловлювати комах. Навпаки, набуття нової інформації в ході культурної еволюції звичайно не позначається негативно на колишніх здібностях індивіда. Тим-то культурна ево-люція може відбуватись значно швидше: адже нові властивості не витісняють існуючі, а лише доповнюють їх. Вона має кумулятивний характер, і її темпи з плином часу зростають.

З допомогою культурної еволюції людина виробила таку поведінку, яка постійно підвищує пристосованість до життя. За дуже короткий термін людство освоїло і вдосконалило більшість специфічних нави-чок, якими інші організми оволодівали протягом всієї біологічної еволюції: ми літаємо вище птахів і пересуваємося по воді швидше за будь-яку рибу.

Людина — єдина жива істота, специфічною особливістю якої є культурна еволюція як засіб виживання і пристосування до оточуючого середовища. За допомогою культурної еволюції людина по-стійно підвищує свою пристосованість до життя шляхом удосконалення своєї поведінки, свого ставлення до оточуючої дійсності.

Таким чином, особливості культурної еволюції та її відмінність від біологічної полягають, по-перше, у способах передавання інформації — у наслідуванні (показі, прикладі), навчанні, оволодінні знаннями і навичками у процесі спілкування з допомогою мови та інших знакових систем. По-друге, в характері, змісті і оформленні, закріпленні інформації — нагромадженні знань, оформленні їх у науку: мистецтво, моральні норми, матеріальні об'єкти тощо. Знання стало найпершим і невичерпним джерелом засобів виживання людства. Людина постійно помічала, відкривала і засвоювала із користю для себе все нові й нові взаємозв'язки і закономірності типу "якщо-то", що дало їй можливість перетворювати оточуючий світ відповідно до своїх потреб. По-третє, в результатах її — особливостях організації людської життєдіяльності, становленні соціальних взаємин, суспільства. Коли виник Ното заріпз, всі екологічні ніші на Землі були зайняті іншими біологічними видами. І тільки завдяки виникнен-ню нової форми життєдіяльності — суспільства, людство змогло ви-жити, розселитись по всій планеті і стати домінуючим біологічним видом.

Всі засоби, про які йшлося вище, зберігали наявні соціальні від-носини і духовний світ людей. Обмеженість їх була в тому, що кожен із цих засобів мав вузьке поле застосування у соціальному житті (знаряддя праці — економіку, табу — моральне життя тощо). Вони були факторами зовнішньої взаємодії людини і світу. У первісному суспільстві, напевне, досить часто траплялися сплески індивідуалізму, що виявляли себе в різних антигромадських проявах, отже, необхідний був засіб, який, відтворюючи суспільні цінності і "необхідну модель життя", безпосередньо й непримусово впливав на світовідчуття лю-дини, регулюючи її поведінку. Духовний світ особистості, що усклад-нювався, ніякою мірою не в силі був відобразити і зберегти жоден із названих засобів.

Ці завдання могли бути розв'язані тільки з появою на світ мистецтва. Мистецтво здатне увібрати і передати всі можливі ситуації взаємодії людини і світу, всі ситуації взаємин людей, без будь-якого локального обмеження. Відображенням мистецтвом доступні як ма-теріальні, так і духовні сторони суспільного життя. Мистецтво цілісно відтворює дійсність: може у відбитому вигляді зберегти матеріальну сторону життя і ті людські стани, ті види людського реагування на дійсність, які з ними пов'язані. При художньому сприйнятті вся життедіяльність, відображена в мистецтві, "оживає" навіть для людини, яка не має в особистому досвіді чогось подібного. Завдяки цьому індивідуальному виявляється здатним воскрешати, а отже, зберігати і передавати досвід, думки, почуття громади.

Питання для самоперевірки:

1. Які вам відомі гіпотези появи людини?
2. Що таке культурна еволюція?
3. У чому особливості культурної еволюції?

Домашнє завдання: дати відповіді на питання для самоперевірки та законспектувати матеріал з теми.

Рекомендована література: Чорний І. В. Культурологія. – К., 2017; Чорненький Я.Я. Культурологія. Теорія. Практика. Самостійна робота. Навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2017.

Шановні учні! Нагадую, що на виконані вами завдання чекає моя електронна пошта:

kvasha.n.v@gmail.com або Вайбер чи Телеграм за номером: 093-74-98-200,
але не пізніше 20:00